

Kramnitse eller Kramnitze – it's not so eazy...

af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

PDF-version af netartikel udgivet af Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, som 'Månedens navn', september 2018: http://navn.ku.dk/maanedens_navn/kramnitse/

Det hører til sjældenhederne, at stavemåden af danske stednavne skaber overskrifter i medierne – men indimellem hænder det. Det gjaldt f.eks. da man i landets næststørste by ønskede at afskaffe bolle-å'et og gå fra [Århus til Aarhus](#). Gennem de seneste år har den hotteste danske stednavnelokalitet i nyhedsverdenen været en lille sommerhusbebyggelse på sydkysten af Lolland, hvor beboerne har ønsket at gå fra den hidtil officielle staveform *Kramnitse* til det mere eksotisk klingende *Kramnitze*.

Langs Lollands sydvestkyst støder man på flere skilte, der angiveligt viser vejen til Kramnitse (med s). Men når man når frem til sommerhusområdet, bliver man budt velkommen til Kramnitze (med z). Fotos: Sascha Helsengren Hansen 2018.

Baggrunden for borgernes ønske, og for at det ikke har været helt Problemløst at efterkomme, kræver en kort historisk gennemgang. På Lolland, Falster og Møn findes en lille gruppe stednavne med endelsen *-itse*. Det gælder bl.a. Tillitse, Kuditse, Kramnitse, Binnitse, Billitse og Korselitse. Endelsesformen adskiller sig fra alle øvrige ældre danske bebyggelsesnavnetyper ved, at den efter alt at dømme tager udgangspunkt i et udenlandsk stednavnelement, nemlig den slaviske afledningsendelse *ici*, der i stednavne betegner et tilhørsforhold; landsby- og sognenavnet *Tillitse* menes således at betyde "(landsbyen) tilhørende Tilo". De ældste bevarede belæg for de lolland-falsterske *itse*-navne er fra 1200-tallet, men det er muligt at de går helt tilbage til en vendisk bosættelse på øerne i 1000- og 1100-tallet. 'Venderne' er en samlebetegnelse på en gruppe slaviske folk, der boede langs den sydvestlige Østersøkyst i vikingetiden og middelalderen. Det vendiske

sprog uddøde i 1400-tallet, men finder formentlig sin nærmeste nutidige efterkommer i polsk, hvor stednavnetypen i dag typisk har antaget formen *-ice*, mens den på tysk er blevet til *-itze* eller *-itz*, af hvilke der findes talrige eksempler i delstaten Mecklenburg-Vorpommern. Lollands Tillitse har således efter alt at dømme en navnemæssig tvilling i den polske landsby Tylice, mens Kuditse rimeligvis er nært beslægtet med en forlængst nedlagt Cutovitze på Rügen. I den tyske delstat Brandenburg findes desuden lidt nord for Berlin en bebyggelse Kramnitz, ligesom man på polsk og tjekkisk kender ordet *kramnice* i betydningen 'handelsbod' og 'handelsplads' (se [Strid om Kramnitse](#)), men om disse nødvendigvis har sproglig forbindelse til Kramnitse på Lolland er en anden sag.

Kort over kendte middelalderlige bebyggelser på de danske øer med den vendiske endelsestype -itse eller med forleddet vinde-. Kramnitse er ikke medtaget på kortet, da der sandsynligvis er tale om en anden type navn, f.eks. Kramnæs, der i nyere tid har tilpasset sig itse-formen. Kort af forfatteren.

'Ægte' og 'falske' *itse*-navne

Det er imidlertid ikke alle *itse*-navne, der helt med rette kan regnes til den vendiske gruppe. På Falster findes f.eks. Jerlitse Skov, der i virkeligheden kommer af et oprindeligt navn *Jernledsskov*, men med tiden har tilnærmet sig regionens udbredte *itse*-form. Samme historie gælder sandsynligvis Kramnitse. Mens de nærliggende landsbyer Tillitse og Kuditse er skriftligt belagt fra

henholdsvis 1300- og 1400-tallet, så er Kramnitse ikke nævnt før 1682 – og det endda blot som navn på en eng og en landtange. Faktisk var navnet länge primært i brug som betegnelse på den vestlige indsejling til Rødby Fjord, *Kramnitse Gab* (1776 *Kramnissegab*), hvor det som bebyggelsesnavn blev overført på et nyt fiskerleje i 1860’erne. Selvom eksistensen af en ukendt vendisk kystlandsby eller markedsplads på landtangen i middelalderen ikke kan afvises, skal Kramnitse nok snarere finde sin oprindelse i et dansk naturnavn *Kramnæs, f.eks. med betydningen ”næsset, hvor der sælges varer (kram)”. Navnet kan i så fald ligesom Jerlitse med tiden blevet ’vendificeret’ til en *itse*-form, der første gang er belagt i 1853 (*Cramnitse*) som navn på tolderen Ole Suhrs hus yderst på tangen. Siden da er Kramnitse navnemæssigt blevet medregnet til *itse*-gruppen.

På Videnskabernes Selskabs Kort fra 1776 var loftet højt nok til flere alternative staveformer af *itse*-navne, her således Kuditze, Tillidse og Kramnissegab.

Striden om *-itse* vs. *-itze* – eller noget helt tredje

Men hvad så med det omdiskuterede *z*? I ældre tider gik man ikke så meget op i den præcise staveform af stednavne, der ofte var præget af tidens ortografiske mode og skrивernes individuelle luner. En gennemgang af *itse*-navnenes historie viser en mangfoldighed af kreative stavemåder, som for Tillitse og Kuditzes vedkommende især koncentrerer sig om *-etze*, *-idtze* og *-itze*; fra slutningen af 1700-tallet og frem til 1920 dog næsten udelukkende i formerne *Tillitze* og *Cuditze/Kuditze*.

Kramnitse derimod stavedes da fortsat *Kramnæs* og *Kramnisze*. Da militæret i midten af 1800-tallet begyndte at kortlægge Danmark, valgte man her af ukendte årsager i stedet formen *-itse*, muligvis fordi det andet så vel tysk ud i den danske generalstabs øjne. For Kramnitses vedkommende brugte militæret først formen *Kramnisze*, fra 1891 det nye *Kramnitse*.

I starten af 1900-tallet begyndte så også de lærde at blande sig i spørgsmålet. Regeringen havde i 1910 nedsat et stednavneudvalg af faglige eksperter, der bl.a. havde til opgave at standardisere stavemåden af stednavne i den offentlige administrationsbrug. Sproghistorikerne brød sig ligesom militærfolkene ikke om det tysklingende *z* i *itse*-navnene, men dertil lagde de stor vægt på datidens lokale udtale af navnene – [tel'sə], [ku'dsə] og [kra'msə] – hvilket i 1920-23 ledte udvalget frem til at anbefale de helt nye staveformer *Tillese*, *Kudese* og *Kramnesse*. I januar 1934 udsendte Stednavneudvalget høringsbreve til Lolland og Falsters kommuner angående alle de forskellige retskrivningsmæssigt udfordrende stednavne på øerne, herunder *itse*-navnene, men sognerådene svarede konsekvent afvisende tilbage i forhold til de anbefalede *ese*- og *esse*-staveformer; alle steder ville man beholde sit *-itze*. Dog foreslog sognerådet i Tillitse, som det eneste, den militärtakografiske form *-itse*, hvilket herefter synes accepteret af Stednavneudvalget som et tåleligt kompromis. Dette blev meddelt Statsministeriet i et brev af den 31. maj 1934 og publiceret på den officielle retskrivningsliste for stednavne på Lolland, Falster, Fyn og Bornholm af 1938.

Stednavneudvalgets historiske og fortsat gældende modvilje mod *z*-formen skyldes altså, at *z* efter udvalgets opfattelse ikke er et naturligt hjemmehørende bogstav i dansk sprog. I flere af de udsendte breve til kommunerne i 1934 anføres det endda eksplisit, at *itze*-formen kunne give et uheldigt indtryk af, at navnet var tysk! Og med de slesvigske krige og Sønderjyllands genforening i frisk erindring, samt Tysklands oprustning i 1930'erne, var tysklingende staveformer af danske stednavne ikke voldsomt populære i samtidens Danmark.

Omautorisering af stednavne sker ikke altid lige fra den ene dag til anden. I Kramnitse har nogle af de mest entusiastiske tilhængere af navneskiftet fra s til z grebet til kreativ selvtægt, mens de har måttet afvente Stednavneudvalgets afgørelse. Fotos: Sascha Helsengren Hansen 2018.

Til trods for indførelsen i 1938 af en officiel staveform på *-itse*, har der for de fleste involverede lokaliteter siden hen fortsat også eksisteret en sideløbende lokal brug af *itze*-former, der af mange opfattes som mere oprindelige. Dette gælder pudsigt nok ikke mindst i Kramnitse, hvor *itse-/itze*-formerne som helhed jo ellers er et forholdsvis nyt fænomen. På grund af den fortsatte faktoreksistens af divergerende staveformer og en udtrykt lokal præference for *itze*-formen, ansøgte Lolland Kommune i 2017 Stednavneudvalget om en ændring af de i kommunen beliggende bebyggelsesnavne Kramnitse, Tillitse og Kuditse til *Kramnitze*, *Tillitze* og *Kuditze*. Den 30. august 2018 kunne Stednavneudvalget så meddele Lolland Kommune, at udvalget herefter vil indstille til Kulturministeriet, at kommunens ansøgning imødekommes.

/ Denne webartikel indgår i serien [Lollandske stednavne](#). /

Summary

It is not every day that the orthography of Danish place-names makes headlines in the news media – but sometimes it does happen. The ‘hottest’ location in Denmark within the latest years, in terms of toponymy, is a small coastal community of summer residences on the island of Lolland in the southernmost part of the country. Here, the residents want the official name form *Kramnitse* changed for *Kramnitze*, as this is considered to be the original way to spell it.

The issue is, however, not so straightforward. *Kramnitse* apparently belongs to a small group of place-names on *-itse*, which are all found on the southern islands of Lolland, Falster and Møn. The bulk of these *itse*-names appears to be of Wendic origin, that is a Slavic group of peoples living along the south-western coast of the Baltic Sea during the Viking Age and the High Middle Ages. Presumably, the south-Danish *itse*-names were formed in the 11th-13th centuries as part of a Wendic settlement on the islands. However, not all place-names on *-itse* in Denmark have a genuine Wendic origin, as some originally Danish names have been adapted to the Wendic-sounding form known on the islands. Based on the oldest recorded spelling forms and its late occurrence as a settlement name, *Kramnitse* most likely belongs to this subgroup of ‘false *itse*-names’, probably taking off in a Danish name **Krammenæs* (‘the cape where goods are traded’), which may have been altered to sound more like the nearby villages of Tillitse and Kuditse. However, an actual Wendic origin cannot be dismissed altogether, as *kramnice* is in fact also known in Old Polish and Old Czech as a term for ‘stall both’ or ‘market place’.

In the case of *Kramnitse* on Lolland, the only known settlement on the narrow south-coast cape for long was the house of a customs officer, which around 1850 changed its name from *Kramnisse* to *Kramnitse/Kramnitze*. In the 1860s, the name *Kramnitze* was applied to a new coastal settlement of fishermen and their families in the vicinity of the existing house. During the 20th century, the fishing community transferred into a settlement dominated by summer residences.

The conflict concerning the generic form *-itse* vs. *-itze* involves the entire group of *itse*-names on Lolland and Falster, not just *Kramnitse*. Although place-name orthography in Denmark has been a fluctuant phenomenon until the formation of a Danish Place-Name Committee in 1910, a form with *-itze* has evidently been the most widespread spelling practice for all the ‘genuine *itse*-names’ throughout the 18th and 19th centuries. Except within the cartography of the Danish military of the mid-19th century and onwards, where the form *-itse* was preferred to the German-sounding form *-itze*. When the learned toponymists of the Place-Name Committee took up the question around 1920, they did not like the /z/ either, but even advocated a third alternative form *-ese*, based on the local pronunciation. A public hearing with the local municipalities in 1934 clearly showed a preference for the form *-itze*, but as the /z/ was considered ‘a letter not naturally part of Danish orthography’, it was eventually decided to introduce the military form *-itse* as the new standard form for all the names. On 30 August 2018, the Place-Name Committee informed the municipality of Lolland that it had complied to the local wish for a change to *-itze*, not just for *Kramnitse*, but also for *Tillitse* and *Kuditse*.